

Az utóbbi évek magyar történetirodalma.

(I. Középkor.)

Egy pillantással átfogva a magyar tudományos irodalom egész területét, elfogultság nélkül megállapíthatjuk, hogy a történettudomány az a részterület, amelyen a közelmúlt korszak a legnagyobb fejlődést hozta. Nehéz lenne eldönteni, vajjon a világháború óta a tömegekben is egyre inkább éledező történeti érdeklődés nevelt-e nagyobb teljesítményekre képes történetírói gárdát, vagy ellenkezőleg, a számban és képességekben rohamosan emelkedő történész-céh erőfeszítései hozzák meg lassan a reg megérdemelt sikert; de tény az, hogy a magyar olvasóközönség ma olvas történeti munkákat s a történetírók nemcsak egymásnak, de a közönségnek is írnak. Igaz, a közönség érdeklődése egyelőre csak az összefoglaló történeti munkákra korlátozódik. Hogy a legszembetűnőbb példát említsük, tudományos műnek magyar könyvpiacra aligha volt még olyan sikere, mint a Hóman Bálint és Szekfű Gyula által megírt Magyar Történetnek, amelyből az elsőt gyorsan követő új kiadással együtt immár közel 20.000 példány forog közkezen, s a jellegzetes külsejű kötetek nemcsak a tudósok, tanárok és más értelmiségiek könyvei között találhatók meg, de ott láthatók a kispolgári családok szereznyre méretezett könyvespolcain is. Ez a nagyközönség részéről megnyilvánuló érdeklődés vitte sikerre Hóman—Szekfű nyomán Asztalos Miklós és Pethő Sándor rövidebb magyar történelmét is, valamint az Eckhart Ferenc rövid, de annál alaposabb kis kézikönyvét, amelynek azóta angol és francia kiadása is megjelent. Ugyanerre az érdeklődésre alapította számításait a Magyar Szemle, amikor egy magyar szerzőktől írt egyetemes történet kiadását határozta el. Egy-egy történelmi évforduló is hozzájárul ahhoz, hogy a közönséget és a történettudományt közelebb hozza egymáshoz; nemrég a Rákóczi-év, tavaly a Szent István-ünnepségek adtak alkalmat számtalan történelmi és politikai munka megjelentetésére, a folyó 1940-es év pedig a Mátyás-jubileum jegyében adja a tollat legjelesebb történészeink kezébe. Ezek az évfordulók, bár sok laikust is rácsábítanak a történelem illetéktelen és alkalmi művelésére, mégis nagy mértékben hozzájárulnak a történelmi tudatnak a tömegben való elmélyítéséhez s a magyar történetírásnak is egy-egy rögtönzött seregszemlét jelentenek, ha másként nem, legalább egy jól megszerkesztett emlékkönyv erejéig.

A történettudomány termékei közül a közönségig jobbra csak az összefoglaló munkák jutnak el. Pedig a termelésnek az összefoglaló művek csak kis hányadát teszik s az igazi történetírói munka, a részletproblémák tisztázása megelőzi a nagy szintézisek elkészülését. S ha keressük azt a vonást, amely legjobban jellemzi a mai magyar történetírást, elsősorban éppen azt kell észrevennünk, hogy a részletkérdések megoldásán tevékenykedő serény és módszeresen képzett gárda milyen nagyszámú, s hogy a megjelenő munkák kis terjedelemben milyen sokat tudnak mondani. Valóban, ha egybevetjük a mai magyar történettudományt a háborúelőttivel, észre kell ven-

nünk, hogy a vaskos, bőbeszédű kötetek eltűntek és helyet adtak a rövid, logikusan fölépített, világosan megfogalmazott értekezéseknek, amelyek csak ritkán jelennek meg önálló kiadvány formájában. A kiforrottabb, leegyszerűsítő módszeres kutató munka mellett bizonyára az anyagi lehetőségek szűkebb volta is oka lehet annak, hogy a magyar történészek legjobb munkái nem külön műként jelennek meg, hanem alkalmi, vagy időszakos kiadványokban, évkönyvekben, emlékkönyvekben, folyóiratokban stb. A tudományos részletmunka iránti érdeklődés csekély volta miatt az élethez legközelebb álló történettudományt is, mint más tudományágakat, az állam, közületek és szerencsésebb esetekben mecénások tartják el, s az ilyen módon megszükkült lehetőségek okozzák, hogy a történész ma legfeljebb két-három éves tanulmány keretei közé szorítja azt a mondanivalóját, amelyből jobb időken egy komoly kötet telt volna ki.

Ha már most seregszemlét akarunk tartani az utóbbi évek történetirodalmának a középkort illető kiemelkedőbb termékei felett, kétségtelenül a **Hóman—Szekfü-féle Magyar Történet**-en kellene kezdenünk.¹ Úgy véljük azonban, hogy e monumentális alkotásról akkor sem tudnánk megfelelő képet nyújtani, ha oldalakat írnánk róla. Mellőzve tehát a részletes ismertetést, megelégszünk annak a megállapításával, hogy a mű középkori része, ha részleteiben adott is alkalmat más, ellentétes vélemények hangoztatására, egészben véve a történelmi anyag széleskörű és biztos ismeretén nyugvó alkotás, szerzői előnyösen éltek szintézisük megalkotásában a szellemtörténeti módszer nyújtotta lehetőségekkel, s olyan művet hoztak létre, amely a legszigorubb tudományos igényeket is kielégíti, hihetetlen népszerűségénél fogva pedig előnyösen mozdíthatja elő a magyar értelmiség helyes történelemszemléletének kialakulását.

Mellőzve néhány kisebb jelentőségű összefoglaló munka ismertetését, meg kell állanunk annál a vállalkozásnál, amely hosszú idő múltán — talán a *Magyar Történet* nagy sikerén felbuzdulva — ismét magyar nyelvű, magyar szerzők által írt egyetemes történetet adott a magyar olvasóközönség kezébe. A Magyar Szemle kiadásában megjelent négykötetes *Egyetemes Történet*² középkori kötetét **Váczy Péter** írta, annyi kitűnő történeti tanulmány szerzője. Műve méltó a nagyszabású vállalkozáshoz: a modern szellemű, friss módszertani eszközökkel dolgozó fiatal tudós olyan szintézissel ajándékozta meg a magyar történettudományt, amelyre az a nemzetközi viszonylatban is büszke lehet. Idegen iskolák, nyugati rendszerek szolgáló másolását nem látjuk ebben a műben; minden fejezete, egész felépítése szerzőjének különleges történetírói egyéniségéről beszél. Ismertetői könyvének különösen az első részét, az antik világ haldoklásáról és a középkor kibontakozásáról szóló fejezeteket tartják rendkívül sikerülteknek, azonban az egész kötet méltó megörökítése annak a kornak, amely a magyarság számára is a hatalmas, a dicsőség és az azóta sem élt igazi magyar élet korszaka volt.

Az említett két mű mindegyike olyan tudományos vállalkozás volt, amely az intelligens olvasóközönség és a történettudomány között a szorosabb kapcsolatok kiépítését volt hivatva előmozdítani. Helyénvaló tehát, ha itt emlíkezünk meg arról a hatalmas vállalkozásról is, amellyel a Magyar Történelmi Társulat próbálja a magyar művelődés egész területét a közönség elé vinni.

¹ Hóman Bálint—Szekfü Gyula: *Magyar Történet*. I—VII. Budapest, 1928—34. 2. bőv. teljes kiadás, 1935—36.

² *Egyetemes Történet*. Szerk. Hóman Bálint, Szekfü Gyula, Kerényi Károly. I—IV. Budapest. 1935—37.

A Magyar Művelődéstörténet kötetei³ — kettő már megjelent, háromnak a megjelenése folyamatban van — a magyar történetírásnak szinte a teljes gárdáját porondra szólítják, hogy szakavatott kézzel, mozaik-szerűen bár, de teljes egészében abrázolják a magyar kultúra történetét, kialakulásának korszakait s ezzel a magyar történeti műveltségnek multjához méltó emléket állítsanak. Az eddig megjelent két kötet tárgya a középkor művelődése. Terjedelmes tanulmányok foglalják össze a tudományos kutatás eredményeit egy-egy tárgykörön belül és adják át olvasható modorban, a fásasztó jegyzetelés mellőzésével az olvasónak. Az első kötet 14 tanulmányának kerete az ősműveltség és a középkori kultúra, s időben 1400-ig tekinti át a magyar történelmet. Nehéz lenne eldönteni, hogy melyik tanulmány a legjobb, legalaposabb és legérdekesebb. **Deér József** a magyarság vándorló nomád korszakával foglalkozik⁴ s mindenki számára érthetően adja elő az eredet és őskor rendkívül nehéz tudományos problémáját. **Váczy Péter** két tanulmánya⁵ közül az első a szellemtörténet modern irányzatának megfelelően a művészeti stílusok változásaival hozza párhuzamba az egyetemes élet fejlődését, a második a középkori társadalmi fejlődés kérdéseivel foglalkozik. **Knieszsa István** a magyarság népi alkatát, **Mendöl Tibor** a megtelepülés formáit, **Kring Miklós** a gazdasági életet ismerteti, közülük különösen az utóbbi tarthat igényt fokozottabb elismerésre. **Tóth Zoltán** a hadviselésről, **Sinkovics István** a magyarság magánéletéről, **Varju Elemér** a magyar viseletről, **Korbuly György** az egészségügyről, **Balanyi György** a vallásos életről és az iskolákról, **Szilágyi Lóránd** irodalmunk kezdeteiről, **Kámpis Antal** a régi magyar művészetről, **Bárányné Oberschall Magda** a kézművesség első nyomairól, **Bartha Dénes** a magyar zenetörténet első fejezetéről ír. Azt hisszük, hogy ez a felsorolás, a tárgykörök és szerzőik névsora bővebb ismertetés nélkül is tanúbizonysága a vállalkozás korszerűségének és az első kötet sikerült voltának. Talán még sikerültebbnek tarthatjuk azonban a második kötetet, amely a XV. századot, a magyar renaissance művelődését öleli fel. A kötet szerkesztője, a magyar középkornak Hóman Bálint mellett legkitűnőbb ismerője, **Mályusz Elemér**, három tanulmányban ismerteti a jelenlegi magyar középkor-kutatás legidőszerűbb problémáit.⁶ Közülük különösen a középkorvégi magyar államról szóló tűnik fel újszerű szempontjaival és az eredeti megállapítások egész sorával. Érdeklenségben azonban alig áll mögötte a másik kettő: az egyik, a középkorvégi magyar társadalomról szóló, a köznemesség növekvő közjogi érvényesülésével ismertet meg, a másik a magyarság és a nemzetiségek arányával, a középkori magyar néptalajjal foglalkozik. Mályusz kiemelkedő tanulmányai mellett különösen **Fekete Nagy Antal**,⁷ **Paulinyi Oszkár**,⁸ **Ivánka Endre**⁹ és **Kardos Tibor**¹⁰ írtak a második kötetben tárgyuknál és feldolgozásuknál fogva rendkívül érdekes összefoglalásokat; a többi 11 cikkben jobbra az első kötet szerzői

³ *Magyar Művelődéstörténet*. Szerk. Domanovszky Sándor, Balanyi György, Mályusz Elemér, Szentpétery Imre, Varju Elemér. I—II. Budapest, 1939.

⁴ *A magyarság a nomád kultúrközösségben.*

⁵ *A magyarság a román és a gót stílus korában. Társadalmunk az Árpádok és az Anjak korában.*

⁶ *A magyar állam a középkor végén. Társadalmi viszonyok. A magyarság és a nemzetiségek Mohács előtt.*

⁷ *A település képe.*

⁸ *Ipar, kereskedelem.*

⁹ *Iskolázás és népművelés.*

¹⁰ *A humanista irodalom.*

viszik tovább megkezdett témájukat. Ha a *Magyar Művelődéstörténet* rendeltetése az, hogy a magyar történelmi kutatás összes eredményeit modern formában a nagyközönség elé vigye, úgy elmondhatjuk, hogy az első két kötet megfelel a kitűzött célnak: a magyar középkor művelődését méltóbb formában aligha lehetne nem szakképzett olvasó kezébe adni, nem is beszélve arról, hogy a kötetek gazdag képanyaga minden bizonnyal új útakra tereli a történelmi művek illusztrálásának régi rendszerét.

A magyar történettudománynak szabályos vagy szabálytalan időközökben a nyilvánosság elé lépő bizonyítékai az évente, vagy megfelelő alkalomkor megjelenő évkönyvek és emlékkönyvek. Első hely illeti meg ezek közül a bécsi *Magyar Történelmi Intézet Évkönyvei*-t. Közel húsz éve már, hogy a magyar kultúra fáradhatatlan apostola, gróf Klebelsberg Kuno, megalapította az Intézetet a bécsi levéltárak mérhetetlen magyar forrásanyagának közzétételére s azóta egész történetírói nemzedék szerezte meg, vagy gyarapította abban forráskutató készségét. A bécsi kutatások eredményeit tartalmazó kiadványok egész kis könyvtárat tesznek ki, csaknem kizárólag újkori vonatkozású tartalommal, az elmúlt évtized alatt megjelent évkönyvek nyolc kötete azonban bőségesen tartalmaz középkori anyagot is. Fiatal pályájuk kezdetén álló ösztöndíjasok és kiforrott tudósok műveit vegyesen találjuk közöttük, a legtöbbjük — Váczy Péter, Heilig Konrád, Hajnal István, Mályusz Elemér, Deér József, Kring Miklós, Szilágyi Lóránd, Fekete Nagy Antal, Belitzky János, Waldapfel Eszter, Benda Kálmán, Paulinyi Oszkár, Móra Mihály, Kumorovitz Bernát tanulmányai¹¹ — alapvető fontosságúak a magyar történettudomány egy-egy részletkérdésének tisztázásához. Ha valamikor megírásra kerül korunk történettudományának története, az alkotandó műben elsőrendű fejezet illeti meg majd a Bécsi Magyar Történelmi Intézet tudósnevelő hivatását.

Évkönyvekről lévén szó, nem haladhatunk el megemlítés nélkül a Szekfü Gyula által életrehívott *Katolikus Történetírók Munkaközösségének évkönyvei* mellett. Az 1934-ben alakult Munkaközösség kifejezett programjával tűzte ki a magyar egyháztörténetnek, valamint a katolikus szellemű magyar történetnek a művelését s a jól végzett, alapos munka bizonyítéka nemcsak az a számtalan felolvasás, amely megalakulása óta a Munkaközösség kebelében elhangzott és a vidéki kutatások, különösen a plébánia-történet-írás megszervezése, hanem a *Regnum* címen kiadott egyháztörténelmi évkönyv három kötete¹² is. Bár a Munkaközösség kiadványaiban is az újkori anyag részesül előnyben a középkorival szemben, — bizonyára a források könnyebb hozzáférhetősége miatt, — mégis találunk az Évkönyv kötetekben a közép-

¹¹ Váczy Péter: *Immunitas és iurisdictio*. I. köt. — Heilig, Konrád: *Wer war der anonyme Notar?* II. köt. — Hajnal István: *Racionális fejlődés és írásbeliség*. III. köt. — Mályusz Elemér: *A Toldi-monda*. IV. köt. — Kring Miklós: *A magyar államhatár kialakulásáról*. IV. köt. — Deér József: *Közösségérzet és nemzettudat a 11—13. századi Magyarországon*. IV. köt. — Szilágyi Lóránd: *A német birodalom és Magyarország államjogi viszonya Luxemburgi Zsigmond alatt*. IV. köt. — Fekete Nagy Antal: *Külföldi János*. IV. köt. — Belitzky János: *Nyugatmagyarország védelmi rendszere és határörnépei a középkorban*. IV. köt. — Waldapfel Eszter: *Szent István első törvénykönyve és a nyugati törvényhozás*. V. köt. — Benda Kálmán: *A keresztény közösség, Magyarország és a török hatalom a 15. században*. VI. köt. — Paulinyi Oszkár: *Magyarország aranytermelése a 15. század végén és a 16. század közepén*. VI. köt. — Móra Mihály: *Beitraege zur Geschichte des kirchlichen Prozessrechtes im 12. Jahrhundert*. VII. köt. — Kumorovitz B. Lajos: *A magyar királyi egyszerű- és titkospecsét használatának alakulása a középkorban*. VII. köt.

¹² *Regnum. Egyháztörténelmi Évkönyv*. Budapest, I. 1936. II. 1937. III. 1938—39.

korral foglalkozó néhány egészen jó tanulmányt is. A kezdet lendülete az anyagi nehézségek és a közönség érdeklődésének csekély volta miatt sem lankad s a vállalkozókedvű fiatal gárda az alapvető kérdések tisztázása után már egy összefoglaló nagy katolikus egyháztörténet megírásán dolgozik.

Jellegzetes termékei a magyar történetírásnak azok az emlékkönyvek, amelyeket egy neves professzor, tudós vagy nevelő életének egy-egy fordulója, vagy valamely történelmi évforduló hív életre. Belső értékében rendkívül magasan állanak ezek az emlékkönyvek, mert bennük rendszeren egy résztudomány vagy az egész történettudomány legjobbjai adják műveik legjavát, hogy maradandó emléket állítsanak az ünnepeltnek. A magyar történettudomány ősz mesterének, *Károlyi Árpádnak* nyolcvanadik születésnapjára kiadott emlékkönyv¹³ *Szekfü Gyula* bevezető méltatása mellett a 35 legjobb magyar történész tanulmányait tartalmazza, köztük számos első rendű középkori tárgyú értekezést. Kettőt kell ezek közül különösen kiemelnünk: *Hajnal István*-nak, a budapesti egyetem újkori történelmi professzorának, cikkét (*Írásbeliség, intellektuális réteg és európai fejlődés*), mert ebben közli először azóta Európa-szerte ismert zseniális elméletét az európai kultúrfejlődésről, valamint *Mályusz Elemér* tanulmányát (*Árpádházi Boldog Margit*), amelyben a középkori magyar szellemiség egészen újszerű vizsgálatának vetette meg az alapjait. A Bécsi Történelmi Intézet Évkönyveinek negyedik köteteként megjelent *Hóman-Emlékkönyv* azt a fiatal gárdát sorakoztatta fel, amely a nagy nevelő és kultúrpolitikus egyetemi tanársága alatt szemináriumából kikerült. A *Domanovszky-Emlékkönyv*-ben ¹⁴ tudós tanítvány roja le háláját a művelődéstörténet kitérő professzorának. Az értekezések jórésze — a Domanovszky-szeminárium munkakörének megfelelően — gazdaságtörténelmi vonatkozású, de megfelelő számmal vannak képviselve a kötetben társadalomtörténelmi, település- és helytörténelmi, sőt egyháztörténelmi, művészettörténelmi és közigazgatástörténelmi témák is. Különös figyelmet érdemelnek a középkor története szempontjából a kötetben *Lederer Emma*, *Husztli Dénes*, *Paulinyi Oszkár*, *Bartoniék Emma*, *Fekete Nagy Antal*, *Belitzky János*, *Kniezsa István*, *Tóth László*, *Váczy Péter* és *Kumorovitz Bernát* dolgozatai. A történelmi segédtudományok professzorának, *Szentpétery Imr*-nek, hatvanadik születésnapjára 27 tanítvány sorakozott fel¹⁵ s a túlnyomóan középkori tárgyú dolgozatok magas színvonala jól érzékelteti azt a fejlődést, amely a magyar segédtudományokat, elsősorban az oklevéltudományt, az ünnepelt tudós irányítása mellett európai magaslatokra emelte. Az Emlékkönyv tartalmából kiemelően *Szilágyi Lóránd*, *Kumorovitz Bernát*, *Guoth Kálmán*, *Istványi Géza* és *Mendöl Tibor* tanulmányai maradandó értékűek.

A történelmi évfordulók alkalmával megjelent emlékkönyvek közül csak futólag emlékezünk meg a *Szent Norbert-Emlékkönyv*-ről,¹⁶ amelyet a magyarországi premontreiek adtak ki rendalapítójuk halálának 800 éves fordulójára alkalmából, számos értékes adatot hozva benne napvilágra a rend

¹³ *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére*. 1933. október 17. Budapest, 1933.

¹⁴ *Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére*. 1937. május 27. Budapest, 1937.

¹⁵ *Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére*. Budapest, 1938.

¹⁶ *Emlékkönyv Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára*. Budapest, 1934.

magyarországi történetére vonatkozólag. Szintén mérsékeltbb jelentőségű a *Szent Mór-Emlékkönyv*,¹⁷ amelyet a szentéletű apát püspökké való kinevezetésének 900 éves fordulóján adott ki a pécsi egyházmegye. Részletesebb ismertetést kíván azonban a *Szent István-Emlékkönyv*,¹⁸ amely Szent István halálának 900-ik évfordulóján, 1938-ban, jelent meg. Ez a hatalmas, háromkötetes kiadvány nemesak a Szent István-évnek, de az egész Szent István-irodalomnak is a legkiemelkedőbb alkotása, mind méreteiben, mind részleteiben méltó a szent király emlékéhez. A pompás kiállítású, gazdag képanyaggal illusztrált három kötetben közel 2000 oldalon 43 szerző 51 tanulmánya dolgozza fel a Szent István személyével és korával kapcsolatos kérdéseket. Hosszú lenne a szerzőket és tanulmányokat felsorolni, talán elég lesz, ha rámutatunk arra, hogy **Szerédy Jusztinián-nal, Szekfű Gyulá-val, Hóman Bálint-tal, Kornis Gyulá-val** az élükön a korszaknak valamennyi kitűnő ismerője részt kér abból a munkából, mely az első magyar király alakját a lehetőségig teljes megvilágításba akarja helyezni. Nagyszabású háttérrel dolgoztak ki alakja és alkotása mögé, megismertetve Pannónia régi kereszténységével, az első térítési kísérletekkel és a magyarság Szent István előtti politikai rendszerével. Összefoglaló képben jelenik meg a szent király személye, az ember, a szent, az uralkodó, az országépítő, megmutatják magánéletét, családi kapcsolatait, országnak és népének állapotát, a gazdasági és társadalmi, a vallásos és egyházi életet, kora művészetét stb. Alakjának a magyar hagyományban való továbbélése is megfelelő feldolgozást nyers a kompozíciót hatásosan egészíti ki két bibliografikus értékű feldolgozás Szent István korának hazai és külföldi forrásanyagáról, valamint a Szent Istvánnal és a magyarság megerősével foglalkozó irodalomról.

Nem lenne teljes a magyar történettudomány termelési rendszeréről alkotott kép, ha nem emlékeznénk meg az egyetemi kutatóintézetek kiadványsorozatairól. Jobbára fiatal tudósjelöltek doktori értékezései jelennek meg ezekben, azonban értékre közel egyenlők a legkiforrottabb tollakból megjelenő történeti munkákkal, mert náluk a gyakorlottságot a műbe fektetett munka nagysága, az ítéletekben való óvatosság és a jó irányító tanár pótolja. A legrégebb ilyen sorozat, a **Domanovszky Sándor** irányítása alatt dolgozó *Művelődéstörténeti Intézet kiadványsorozata*¹⁹ különösen a magyar gazdaságtörténet problémáival foglalkozik, előkészítve az anyagot a magyar gazdaságtörténet szintetikus megírásához. A *Magyar Történeti Intézet* (Szentpétery, Szekfű és Mályusz professzorok irányítása alatt) sorozatában²⁰ köztörténeti és elsősorban diplomatikai kérdések feldolgozásai jelennek meg, a legfiatalabb ilyen vállalkozás a **Mályusz Elemér** irányítása mellett dolgozó *Népiség- és Településtörténeti Intézet* kiadványai²¹ pedig elsősorban nemzetiségi területek demográfiai fejlődését dolgozzák fel.

Lezárhatjuk az eddigiekben vázolt képet, ha megemlékezünk arról a küldetészerű munkáról, amelyet a Magyar Történelmi Társulat közlönye, a *Századok*, végez szinte egyedül az egész történettudomány területén. Lapjain legjobb történészeink jutnak szóhoz, cikkei sok esetben adnak döntő

¹⁷ *Szent Mór-Emlékkönyv*. Szerk. Vargha Damján. Pécs, 1936.

¹⁸ *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik fordulóján*. Szerk. Szerédy Jusztinián. I—III. Budapest. 1938.

¹⁹ *Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez*. Szerk. Domanovszky Sándor.

²⁰ *A Pázmány Péter Tudományegyetem Történeti Szemináriumának kiadványai*. Szerk. Szentpétery Imre.

²¹ *Település- és Népiségtörténeti Értekezések*. Szerk. Mályusz Elemér.

fordulatot egy-egy történeti probléma megoldásának, az az éber figyelem pedig, amellyel könyvismertető rovataiban a magyar és külföldi történetirodalom új termékeit számontartja és méltatja, nélkülözhetetlen tájékozódást nyújt minden olvasónak a történettudomány fejlődéséről.

Áttérve a nem szerves kiadványokban megjelent munkák értelmi és időrendi egymásutánban való ismertetésére, meg kell állapítanunk, hogy az elmúlt évek a forráskutatás és forráskiadás terén is hoztak néhány kiemelkedő alkotást. **Gombos F. Albin**, az azóta már elhunyt kitűnő forráskutató, egy élet munkája után három hatalmas kötetben tette közzé az Árpádok korára vonatkozó hazai és külföldi források jegyzékét,²² az ismeretlenebb forrásokból bőséges szemelvényeket is közölve. Régi adósságát törlesztette le a magyar történetirodalom, amikor **Szentpétery Imre** irányításával megkezdte középkori elbeszélő forrásaink kritikai kiadását.²³ Az első kötetben Anonymus, a Pozsonyi Évkönyvek, Kézai, a Zagrabi és Varadi Krónika s a XIV. századi krónikacsaládok láttak napvilágot, a legavatottabb szakemberek sajtó alá rendezésében és magyarázatában.

Középkori forrásaink problémái is közelebb kerültek a megoldáshoz. Szent István törvényeinek kérdését **Bónis György** dolgozta fel újból,²⁴ meggyőző erővel és felkészültséggel bizonyítva, hogy a szent király törvényhozása lényegében és szellemében magyar volt. A könyvtárakramenő irodalommal rendelkező Anonymus-kérdést pedig **Heilig Konrád** és **Domanovszky** tanulmányai után **Szilágyi Lőránd**²⁵ vitte olyan közel a megoldáshoz, amennyire a jelenleg ismert adatok és forrásvizsgáló módszerek felhasználásával lehetséges.

Östörténetünk problémáit sem lehet, — azt hisszük, — alaposabban feldolgozni, mint azt **Németh Gyula**, a török nyelvészet budapesti professzora, tette.²⁶ Bár munkája inkább a nyelvész, mint a történész kezének nyomait viseli magán, adatgazdagságával és jól megtámasztott megállapításaival sokáig nélkülözhetetlen segédkönyv lesz minden hasonló tárgyú kutatás számára.

A Szent István-Emlékkönyv méltatásáival kapcsolatban nem foglalkoztunk külön azzal a gazdag irodalommal, amely a jubileumi év alkalmával önálló művek formájában megjelent. Kitérve ennek az irodalomnak néhány jelesebb alkotására, első helyen kell megemlékeznünk **Hóman Bálint** monográfiájáról.²⁷ Hóman, nem elégedve meg régi, kiforrott eredményeinek felhasználásával, biztos, határozott Szent István-portrét rajzolt, olyant, amelyen már a későbbi kutatás is csak nehezen tud bővíteni. Nem szorosan a nagy király személyével, hanem a magyarság Szent István-kori nagy átalakulásával foglalkozik **Deér József** könyve,²⁸ mesteri módon ábrázolva azt a folyamatot, ahogyan a pogány magyar nép kereszténnyé formálódik s Kelet és Nyugat között beleilleszkedik abba a szerepbe, amelyet a törté-

²² Gombos F. Albin: *Catalogus fontium historiae Hungaricae, aevo ducum et regum ex stirpe Árpád descenduntium ab anno Christi 800 usque ad annum 1301.* I—III. Budapest, 1937—38.

²³ *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* Edendo operi paefuit Emericus Szentpétery. I—II. Budapest, 1937—38.

²⁴ Bónis György: *Szent István törvényének önállósága.* Budapest, 1939. (Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából. 7.)

²⁵ Szilágyi Lőránd: *Az Anonymus-kérdés revíziója.* (Századok. 1937.)

²⁶ Németh Gyula: *A honfoglaló magyarság kialakulása.* Budapest, 1930.

²⁷ Hóman Bálint: *Szent István.* Budapest, 1938.

²⁸ Deér József: *Pogány magyarság, keresztény magyarság.* Budapest, 1938.

nelem számára rendelt. **Komoróczy György**²⁰ széles alapokon ismerteti: hogyan kapcsolódik bele a magyar föld Európa gazdasági életébe s hogyan alakulnak ki az ipar és kereskedelem alapjai. Megemlékezve még **Mihályi Ernő** kevés önállóságot mutató Szent István monográfiájáról³⁰ és **Balanyi György** plasztikus kis összefoglalásáról,³¹ lezárhatjuk a gazdag termést hozó Szent István-jubileum méltatását.

A XI–XII. század történetéről átfogó képet nyújt **Váczy Péter**-nek a magyar királyság első századairól írt németnyelvű munkája.³² Kevés tudásunk ismeri annyira az Árpádkor társadalmi és közigazgatási problémáit, mint Váczy, s ha megállapításaira a szakmabeliek nem értenek is mindenképpen egyet, az egész munka rendkívül termékenyítő s a magyar történettudományak nem válik szegényére, hogy idegen nyelven jelent meg.

Mellőzve számos nem teljes értékű monográikus munka ismertetését, ki kell térnünk arra, hogy a történettudomány egyes részletein milyen haladás észlelhető az elmúlt években. Az egyháztörténetírásról pl. megállapíthatjuk, hogy a nagy paptörténészek — Bekefi, Fraknoi, Karácsonyi — elhalványulása és kidőlése óta megrekedt tudományágba a Katolikus Történészek Munkaközösségének már ismertett tevékenysége talán meghozza a régen várt lendületet. Megemlíthetünk azonban néhány sikerült munkát az egyháztörténet köréből a Munkaközösség keretein kívül is. **Galla Ferenc** a clunyi reformmozgalom Magyarországon való érvényesüléséről írt elismerést érdemlő munkát,³³ **Barta István** a középkorvégi magyar állam és egyház viszonyát vizsgálta meg eredeti, figyelmet érdemlő beállításban,³⁴ **Juhász Kálmán** az egyházmegyétörténet erősen elhanyagolt területén tört új utat a csanádi egyházmegye középkori történetének megírásával,³⁵ **Harsányi András**-nak a magyarországi domokosrend középkori történetéről írt vaskor doktori értekezése³⁶ érdekes és jobbára sikerültnek mondható kísérlet arra, hogy kellő felkészültséggel protestáns kutató is belemélyedjen a katolikus egyháztörténet problémáiba.

A gazdaságtörténet modern szellemű művelése, mint már említettük, a Domanovszky Sándor irányítása mellett dolgozó fiatal gárda feladatához tartozik. A szeminárium kiadványai jobbára újkori tárgyakat dolgoznak fel, akad azonban köztük egy-két igen érdekes középkori dolgozat is, így **Sinkovics István** értekezése³⁷ a magyar nagybirtok XV. századi életéről. A számos önállóan és folyóiratokban vagy évkönyvekben megjelent középkori tárgyú gazdaságtörténeti értekezés közül külön is meg kell említenünk **Lederer Emma** értekezését³⁸ a középkori magyar pénzüzletekről, de különösen **Paulinyi Oszkár** tanulmányát³⁹ a középkori magyar aranytermelésről,

²⁰ Komoróczy György: *A kereskedelem és ipar Szent István korában*. Budapest, 1938.

³⁰ Mihályi Ernő: *Szent István élete és műve*. I—II. Budapest, 1937.

³¹ Balanyi György: *Szent István*. (Magyar Szemle Kincsestára 141. sz.)

³² Váczy Péter: *Die erste Epoche des ungarischen Königtums*. Pécs, 1935.

³³ *A clunyi reform hatása Magyarországon*. Pécs, 1931.

³⁴ Barta István: *Egyház és állam viszonya Magyarországon a középkor végén*. (A Pázmány P. Tud.-Egyetem Tört. Szemináriumának Kiadványai 4.)

³⁵ Juhász Kálmán: *Das Tschanad-Temesvarer Bistum im frühen Mittelalter*. 1030—1307. Münster i. W. 1930.

³⁶ Harsányi András: *A domokosrend Magyarországon a reformáció előtt*. Debrecen, 1938.

³⁷ Sinkovics István: *A magyar nagybirtokok élete a 15. század elején*. Budapest, 1933.

³⁸ Lederer Emma: *Középkori pénzüzletek története Magyarországon*. Budapest, 1935.

³⁹ Említve már a Bécsi Tört. Intézet tanulmányai között.

amely alapjaiban tisztázza a középkori magyar gazdasági élet ezen világszerte ható tényezőjének számos részletkérdését.

A várostörténet is gyarapodott néhány értékes alkotással, A korán elhunyt **Pleidell Ambrus**-nak a Századokban megjelent tanulmánya⁴⁰ kívánczik ezek közül az első helyre, amelyben a források legalaposabb felhasználásával meggyőzően bizonyítja annak a lehetőségét, sőt valószínűségét, hogy a római municipiumok és középkori városaink között a kontinuitás fennállott. Elismeréssel kell szólnunk arról az áldozatkészségről, amellyel Sopron városa szíven viseli multjának feltárását. A **Házi Jenő** főlevéltáros feldolgozásában eddig megjelent kilenc kötet⁴¹ még csak az okleveles anyagot tartalmazza, s minden remény megvan arra, hogy a ritka méretű forrásközlést ahhoz méltó szintézis fogja követni. *Budapest* okleveles emlékeinek közlése is megindult,⁴² remélhetőleg egy jó várostörténet előmunkálataként. Itt kell megemlékeznünk arról a hatalmas vármegyétörténetről is, amelynek első, középkori kötete Sopron vármegye áldozatkészségéből **Belitzky János** tollából a közelmúltban látott napvilágot.⁴³

Szilágyi Lóránd elmélyedő, alapos munkásságának köszönhetjük, hogy a magyar hivataltörténet számos középkori problémájára fény derült. A jeles fiatal levéltáros számos tanulmányban világított rá ennek a problémakörnek a részletkérdéseire.⁴⁴ A rokontárgyú munkák közül utalunk még **Istványi Géza**, **Guoth Kálmán** és **Perényi József**⁴⁵ értekezéseire.

Nem lenne teljes a középkorral foglalkozó magyar történetirodalomról felvázolt képünk, ha nem emlékeznénk meg a legfiatalabb, de talán éppen azért a legeredményesebben és a legnagyobb reményekkel művelt részterületéről, a népiség- és településtörténetről. Időrendben első az e tárgyú munkák közül **Fekete Nagy Antal** műve⁴⁶ a Szepesség területi és társadalmi kialakulásáról. Nem hálás történetírói feladat ilyen műveket írni: az adatok tízezreit kell feldolgozni s a végső eredmény sohasem csillogó, büszkeséggel eltöltő alkotás, külső elismerést ritkán hoz, annál inkább azonban belső megelégedést, azt a tudatot, hogy a felhasznált rengeteg fáradtság a magyar faj részére gyümölcsözők. Ezzel az érzéssel teszi le az olvasó Fekete könyvét s ezzel az érzéssel kíséri figyelemmel azt a munkát is, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában, **Mályusz Elemér** irányításával megindult *Magyarság és Nemzetiség* című monumentális vállalkozás munkatársai végeznek. A munka célja önálló monografiákban negyenként feldolgozni a nemzetiségi területek forrásanyagát és pontos, tárgyilagos képet nyújtani az illető vidék korszakonkénti nemzetiségi képéről. Az első meg-

⁴⁰ Pleidell Ambrus: *A magyar várostörténet első fejezete*. Századok, 1934.

⁴¹ Házi Jenő: *Sopron sz. kir. város története*. I. rész. 1—7. köt. Oklevelek. II. rész, 1—2. Végrendeletek... Sopron, 1921—1931.

⁴² *Budapest történetének okleveles emlékei*. Csánki Dezső és Gárdonyi Albert gyűjtése. I. köt. Budapest, 1936.

⁴³ Belitzky János: *Sopron vármegye története*. Budapest, 1938.

⁴⁴ *A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458—1526*. Budapest, 1930. — *Die Personalunion des Deutschen Reiches mit Ungarn in den Jahren 1410—1439*, Ungarische Jahrbücher 1937. stb.

⁴⁵ Istványi Géza: *A magyarnyelvű írásbeliség kialakulása*. Budapest, 1934. (A Pázmány P. Tud.-Egyetem Tört. Szemináriumának kiadványai 1.) — Guoth Kálmán: *Az okleveles bizonyítás kifejlődése Magyarországon*. (Ugyanott 9. sz.) Budapest, 1936. — Perényi József: *A francia iskola hatása a magyar okleveles gyakorlat kialakulására*. Budapest, 1938. (Ugyanott 14. sz.)

⁴⁶ Fekete Nagy Antal: *A Szepesség területi és társadalmi kialakulása*. Budapest, 1934.

jelent kötet, — amelyet rövidesen több is fog követni, — **Szabó István** főlevéltáros feldolgozásában Ugocea megyét adja,⁴⁷ az emberfeletti munka eredményeként megjelent hatalmas kötet szigorúan tudományos alapon, példaadó tárgyilagossággal vizsgálja a kis varmegye nemzetiség-történeti multját s a teljes forrásanyagot keresztül mutatja be a magyar és rutén népelem arányának változásait az évszázadok folyamán. Szervesen kapcsolódik az Akadémia nagy kiadványsorozatához az a munka, amely a Mályusz professzor vezetése alatt működő egyetemi Népiség- és Településtörténeti Intézetben folyik. Itt fiatal disszerensek dolgozzák fel professzoruk irányítása mellett a nemzetiségi megyék középkori forrásanyagát és adnak róluk az előbbinél méretekre kisebb, de nem kevésbé tárgyilagos és alapos képet. Ezideig három ilyen doktori értekezés jelent meg: **Fügedi Erich** Nyitra megyét, **Balázs Éva** Kolozs megyét, **Iczkovits Emma** az erdélyi Fehér megyét dolgozta fel.⁴⁸

Beszámolóinkat ezzel befejezzük. Bőségesen lenne még anyag, a felsoroltak csak az értékesebb alkotásait tartalmazzák az elmúlt évek gazdag termésének. A kép azonban, amelyet az ismertetés nyújt, igazolja, hogy a magyar történettudomány műhelyében avatott kezek irányítása mellett tehetséges és szorgalmas tudósok serege dolgozik a magyar mult mennél teljesebb feltárásán.

BARTA ISTVÁN.

Gáldi, Ladislas: Les mots d'origine néo-grecque en Roumain à l'époque des phanariotes.

Par *Ladislas Gáldi* privat-docent de philologie romane à l'université de Budapest. 1939. Kir. M. Pázmány Péter Tudomány Egyetemi Görög Filológiai Intézet. 8° 270 l. (A Moravcsik Gyula szerkesztésében megjelenő Magyar-Görög Tanulmányok 9. kötete.)

A román nyelvészeti hézagpótló munkával gazdagodott Gáldi László budapesti egyet. m. tanár, Eötvös-kollégiumi tanár nagyon értékes munkájával, melynek első fele-terjedelmében a fanarióta-korbeli újjörög eredetű román szavakat jelentésszerű csoportosításban tárgyalja, a második felében pedig betűrendes szótár-összeállításban adja az idevonatkozó etimológiát. Ez utóbbinak feltünteti az eddigi nyelvészeti, sok esetben irodalmi előfordulását is. Ilyenformán kb. 1300 fanarióta-korbeli újjörög román szót állított össze, melyből mintegy 600 szó eddig nem szerepelt egyik román szótárban sem, — mondja a tanulmány könyvkereskedői ismeretése.

A bevezetésben a szerző azt hangoztatja, hogy Cihacnak 1879-ben megjelent daeco-román etimológiai szótára óta, amely megközelítőleg felölelte a szláv, magyar, török, újjörög és albán elemek jegyzékét, a román etimológiai kutatás aránylag mérsékelt haladást tett. Nem szűnnek meg ugyanis a szakemberek ismételten a román nyelv régi latin alapjainak tanulmányo-

⁴⁷ Szabó István: *Ugocea megye*. (Magyarság és Nemzetiség. Tanulmányok a magyar népiség történetéből. 1. sorozat, 1. kötet.)

⁴⁸ Fügedi Erich: *Nyitra megye betelepülése*. Budapest, 1938. — Iczkovits Emma: *Az erdélyi Fehér megye a középkorban*. Budapest, 1939. — Balázs Éva: *Kolozs megye kialakulása*. Budapest, 1939. (Település- és Népiségtörténeti Értekezések 1., 2., 3. sz.)